

Kvalita života a její modely v současném sociálním výzkumu

Eva Heřmanová¹

Vysoká škola ekonomická v Praze a Metropolitní universita o.p.s., Praha

Quality of Life and its Models in Contemporary Social Research. The present text summarizes the various approaches and current theoretical models of quality of life (QOL), which are sociological, as well as other literature from the social sciences appearing in the last decade. This paper seeks describe basic trends of the conception of this term. This paper also to define the basic exploration of the issue (objective QOL, subjective experiential QOL, subjectively perceived QOL). In addition to basic structural options and a holistic grasp of quality of life, some known and lesser-known theoretical models and the collective definition of QOL are also presented. Finally, the author presents his own proposal for the study of QOL in the form of the modified model, the so-called "four qualities of life."

Sociológia 2012, Vol. 44 (No. 4: 407-425)

Key words: *quality of life; theoretical models*

Úvod

Pojem kvalita života je dnes běžnou součástí laického i politického slovníku. Jde ale také o sousloví, které si v posledním období přisvojila řada vědních disciplín a také o pojem, který je spojován s nejrůznějšími přívlastky – lze říci, že jde o pojem relativně nový, pojem interdisciplinární a multidimenzionální, ale také o pojem velmi kontroverzní a poměrně těžko uchopitelný.

Výzkumy kvality života se dostaly do povědomí širší odborné veřejnosti jako *relativně nové* téma přibližně až kolem roku 1960 (Potůček a kol. 2002: 72), nicméně zájem o studium tohoto fenoménu by bylo možné sledovat již mnohem dříve. Hlavním impulsem k výzkumu kvality života bylo jak značné materiální bohatství nejvyspělejších zemí západní Evropy a USA, tak i výrazná a v podstatě asi nevratná změna v hodnotových orientacích a šíření konzumního způsobu života obyvatel těchto zemí. Tento trend byl nejintenzivněji pozorovatelný ve druhé polovině 60. let, kdy se do produktivního i plodivého věku dostávala poválečná generace osob vyrůstající v nových podmínkách světa rozděleného ideologicky, politicky, hospodářsky, vojensky a posléze i demograficky.

Zviditelnění tohoto tématu v současném období je příznačné pro postmoderní, resp. postindustriální společnost, která s sebou přináší jak radikální změny ve struktuře zaměstnanosti (přesun zaměstnanosti do terciéru a kvartéru), tak především vyšší životní standard, důraz na duševní práci a kreativitu, relativní nárůst volného času při celkovém zrychlení životního tempa, změnu preferovaných hodnot, celkový nárůst tolerance, individualizace,

¹ Korešpondencia: RNDr. Eva Heřmanová, Ph.D., Katedra demografie Fakulty statistiky a informatiky VŠE v Praze, Nám. W. Churchilla 4, 130 67, Praha 3 – Žižkov, Česká republika. E-mail: eva.hermanova@seznam.cz

demokratizace a pluralizace ve všech sférách sociálního života a v neposlední řadě i nárůst prostorové a sociální mobility. Stále více zřejmá je i značná závislost postindustriální společnosti na technice a využívání informačních a komunikačních technologií. Jinou stránkou téže mince je pak v celosvětovém i lokálním měřítku proces relativního zkracování vzdáleností mezi lidmi (tj. proces *časoprostorové konvergence*), který nepochybně může ovlivňovat a ovlivňuje i kvalitu lidského života, neboť vytváří v podstatě příznivé podmínky pro častější a intenzivnější komunikaci, pro vznik pevnějších a četnějších mezilidských vztahů, pro snazší výměnu informací, šíření sociokulturních inovací a obecně i pro kulturní a technologickou globalizaci. Obdobně lze zmínit i obecnější pojem *časoprostorová distanciacie* (Giddens 1984), označující změny v časovém a prostorovém rozšíření lidských aktivit a vztahů. Časoprostorová distanciacie – v podobě intenzifikace a zahušťování sociálních interakcí v prostoru a jejich zrychlování v čase – jednoznačně přispívá k integračním tendencím ve společnosti a tedy i ke změně kvality života.

Pojetí a chápání obsahu pojmu kvalita života je nutně také *interdisciplinární*, o čemž svědčí fakt, že se jím dnes zabývají různé vědní disciplíny jako např. psychologie, kulturní antropologie, ekonomie, politologie, etika, teologie, sociologie, sociální ekologie, environmentalistika, ale i technické vědy a tradičně zejména medicína, v níž je kvalita života a zdraví jedním z ústředních témat výzkumu. K uvedeným disciplínám lze přiřadit i sociální geografii, ohnisko jejíhož zájmu lze spatřovat tradičně v prostorové diferenciaci sociálních, sociokulturních a zejména environmentálních životních podmínek. Přesto, že tematika kvality života je bezpochyby interdisciplinární, schází většinou při jejím výzkumu interdisciplinární přístup, neboť uvedené disciplíny se jí zabývají prozatím víceméně izolovaně, tj. pouze v rámci svého vlastního oboru.

Diskutovaný pojem je i pojmem *multidimenzionálním*, tj. pojmem se spoustou významových dimenzí. Pod pojem kvalita života lze zahrnout kromě materiálního (existenciálního) pojetí – tj. kromě vlastnictví a možnosti určité míry konzumu – i pojetí psychologické (tj. pocity subjektivní pohody, radosti, úspěchu a moci, pocity štěstí, životní spokojenosti či otázku sebereflexe a sebehodnocení jedince), dále i pojetí kulturně antropologické (odlišné chápání kvality života v různých kulturních oblastech či v různých prostředích a proměnlivost či stabilitu takového chápání v čase), pojetí morální (vztah kvality života k morálním hodnotám a svědomí) či pojetí sociologické (odlišnost kvality života v různých sociálních skupinách a příčiny těchto diferencí). V neposlední řadě lze jmenovat i dimenzi medicínskou (např. charakteristiku pravděpodobné délky života, fyzické a duševní zdraví aj.) a některé další, relativně méně významné dimenze kvality života, např. dimenzi estetickou či sekuritní.

Kontroverznost tématu spočívá v tom, že neexistuje – a možná ani nemůže existovat – všeobecně přijímaná definice kvality života a neexistuje ani žádný jednoznačný koncept tohoto pojmu. Rovněž tak i teorie kvality života je v současné době teprve konsensuálně vytvářena. Odrazem všech těchto skutečností je potom značná terminologická roztržičnost. Vedle pojmu „*quality of life*“ (kvalita života) totiž existuje celá řada souvisejících nebo souřadných pojmů, které jsou velmi často užívány jako synonyma, i když ani jejich přesný význam není dosud zcela dostatečně definován. Jako příklad lze uvést pojmy „*social well-being*“ (sociální pohoda), „*well-being*“ (pocit pohody), „*subjective well-being*“ (individuální stav pohody), „*social welfare*“ (sociální blahobyt), „*human development*“ (lidský rozvoj), „*standard of living*“ (životní úroveň), popř. „*happiness*“ (štěstí), „*health*“ (zdraví), „*wealth*“ (bohatství), „*satisfaction*“ (spokojenost) aj.

Více než zřejmá je tedy i *obtížná uchopitelnost* vybraného tématu, neboť pojem kvalita života se přímo odvíjí od komplexnosti a složitosti lidského života jako takového, tj. od skutečnosti, že život jedince je utvářen de facto nekonečným množstvím koexistujících vnitřních a vnějších faktorů, řadou nejrůznějších interakcí a činností v překrývajících se zájmových oblastech a v překrývajících se sociálních skupinách, v neposlední řadě pak může být život jedince utvářen i řadou náhod.

Přestože nebo právě proto, že je dnes kvalita života přímo nebo nepřímo zkoumána celou řadou oborů zabývajících se společností, člověkem a jejich „vnitřním“ či vnějším prostředím (tj. obecnou a sociální psychologií, obecnou a kulturní antropologií, medicínou, psychiatrií, obecnou a regionální sociologií, geodemografií, obecnou a sociální ekologií, politologií, urbanismem, sociální a kulturní geografii), zužuje předkládaný příspěvek dané téma „pouze“ na *sociologické a sociálně psychologické aspekty kvality života*, tj. na problematiku subjektivního vnímání a objektivního hodnocení kvality života a v neposlední řadě i na potenciální demografické, environmentální, sociální a kulturní souvztažnosti.

Vývoj obsahového pojetí pojmu

Podle řady autorů (Hnilicová 2005; Vaňurová – Mühlpachr 2005; Wood-Dauphinee 1999) se termín kvalita života poprvé objevil již ve 20. letech 20. století v souvislosti s úvahami o *ekonomickém rozvoji* a o úloze státu při podpoře nižších sociálních vrstev. Diskutován pak byl zejména vliv státních dotací na kvalitu života lidí i na celkový vývoj státních financí. V tomto období se ale kvalitou života rozuměla v podstatě jen *materiální životní úroveň* určité společnosti. Koncem 30. let 20. století pak zavedl Thorndike (1935) pojem kvality života také do *psychologie*. V 50. letech minulého století představovala koncepce kvality života Galbraitha (1967) a Riesmana (1968) v podstatě

výraznou kritiku amerického způsobu života. Jak k tomu uvádějí Dragomirecká, Škoda (1997): „V 50. letech se kvalita života stala politickým cílem a sloganem v USA a teprve poté se stala předmětem zájmu medicíny.“ V tomto období byla pak Světovou zdravotnickou organizací nově formulována a rozšířena definice *zdraví*, kdy zdraví bylo definováno velmi blízce k dnešnímu pojetí QOL, tj. jako stav fyzické, duševní i sociální pohody.

Jak uvádějí Maříková, Petrušek, Vodáková a kol. (1996: 557), v 60. letech minulého století se pojem kvality života začal stále častěji objevovat i v politických kontextech, politických programech a politických kruzích. V těchto letech se tedy začalo uplatňovat mnohem širší pojetí tohoto pojmu, který byl stále častěji chápán především jako nemateriální dimenze života. V roce 1968 se pojem kvalita života poprvé objevil i v programovém prohlášení Římského klubu, jež usilovalo mj. o odzbrojení, humanizaci světa a zvyšování životní úrovně lidí.

V období 70. let 20. století bylo jedním z nejvýznamnějších podnětů pro výzkum QOL značně nahromaděné materiální bohatství v nejvyspělejších státech světa, důsledkem čeho bylo i značné rozšíření konzumního způsobu života. V 70. letech termín zcela zdomácněl i v sociologii, kde jeho používání bylo spojeno se sociologickým trendem a výzkumem tzv. sociálních indikátorů (*Social Indicators*). Toto období lze charakterizovat i jako období nástupu postpozitivistických myšlenkových paradigmat a kvalitativního výzkumu nejen v sociologii, ale i v řadě dalších vědních oborech. V empirických výzkumech kvality života v 70. letech 20. století pak největší diskutovaný problém představovala operacionalizace pojmu, tj. jeho defragmentace na soubor významově relevantních charakteristik. V teoriích rozvíjených od konce 70. let minulého století pak již – podle Maříková, Petrušek, Vodáková a kol. (1996: 557) – nebylo pojetí kvality života zpravidla spojováno s ideou „*žít lépe*“, ale čím dál častěji s myšlenkou „*žít jinak*“. V empirických výzkumech pak bylo možné v tomto období sledovat odklon od analýzy ekonomických a sociálních životních podmínek a příklon k hodnocení životních stylů a způsobů života obyvatel. Z rozdílů mezi realizovaným a chtěným způsobem života byla pak často odvozována i míra subjektivní spokojenosti s vlastním životem.

V 80. letech 20. století se kvalitou života začala intenzivněji zabývat sociální psychiatrie, přičemž, jak uvádí např. Hamplová (2006: 36), ve většině prací a výzkumů začalo výrazně převažovat pojetí kvality života založené na subjektivním vnímání a hodnocení vlastního života. To ale neznamená, že by objektivistické a materialistické pojetí kvality života z výzkumů zcela vymizelo.

Největší rozkvět či přímo výrazný „boom“ pak výzkumy kvality života, životního stylu i hodnotových orientací zaznamenaly ve druhé polovině 90. let 20. století. V dnešní době je pak při zkoumání kvality života pozornost

zaměřena zpravidla a převážně na její subjektivní aspekty, přičemž jsou hledány zejména takové metody a indikátory, které by změřily pocit štěstí a míru životní spokojenosti. Současné výzkumy subjektivní kvality života se zaměřují zpravidla na tři hlavní tematické oblasti. První z nich je *celková spokojenost s životem*, druhou je *spokojenost s dílčími oblastmi života* (rodina, práce, bydlení, seberealizace, sociální vazby, společenské uznání), třetí tematickou oblastí je oblast *hledání nejvýznamnějších faktorů, jež podmiňují vznik subjektivního pocitu kvalitního a smysluplného života* a hledání souvztažností mezi těmito faktory.

Nejnovější pojetí pojmu, resp. modelu QOL (autorů E. O'Learyho a M. A. Garcii-Martina) je představováno holistickým chápáním čtyř základních hodnotitelných oblastí života člověka ve společnosti, jimiž jsou – kontext a zázemí, faktory prostředí, osobnostní charakteristiky a zpracování informací. Nicméně v současné postmoderní společnosti má podle uvedených autorů největší význam zejména oblast zpracovávání informací, jež výrazným způsobem ovlivňuje konečnou podobu prožívání kvality života každého jedince. Charakteristická pro tento model je skutečnost, že oproti všem předchozím koncepcím kvality života zdůrazňuje „aktivní roli jedince při zpracování veškerých faktorů v konkrétní situaci, zohledňuje objektivní faktory prostředí i osobnostní kvality a zkušenosti“. (Francová 2007) Tento holistický model v podstatě jako první upozorňuje na dynamičnost, variabilnost, vysokou subjektivnost, individuálnost, sociální podmíněnost, ale i celostní charakter prožitku kvality života každého jednotlivce, tj. na komplexnost a velmi těžkou uchopitelnost daného pojmu.

Z předchozího textu je zcela zřejmý vývoj *chápaní a zkoumání daného pojmu*, a to od objektivního hodnocení životních podmínek přes snahy o poznání subjektivního – kulturně, sociálně či jinak podmíněného – vnímání těchto podmínek až po současné tendence zkoumat kvalitu života jakožto subjektivní hodnocení human well-being, tj. spokojenosti s utvářením a prožíváním vlastního života.

V souvislosti s tímto vývojem se také stále jasněji ukazuje, že QOL *je stále více spojována s problematikou preferovaných hodnot a hodnotových orientací*. Proto je při studiu QOL vždy třeba brát v úvahu i dosaženou ekonomickou a sociální úroveň té které společnosti a v neposlední řadě i postupný posun ve smýšlení lidí od materialismu k postmaterialismu. Je velmi pravděpodobné, že obsah tohoto pojmu se bude do budoucna i nadále proměňovat a je zcela možné, že jednotná, universálně platná definice nikdy nalezena nebude, popř. že po určité době i přestane být hledána, tj. že bude upuštěno od snah o komplexní zkoumání a měření QOL.

Pokud bych měla na tomto místě uvést vlastní příspěvek k chápání pojmu kvalita života, přiklonila bych se k definici, že jde o „reflexi objektivních

environmentálních podmínek (vnějšího prostředí) a sebereflexi (vnitřního prostředí) člověka v kontextu kulturních, hodnotových, sociálních a prostorových (geografických) systémů a ve vztahu k individuálním motivacím, schopnostem, cílům a očekáváním". Kvalita života je tedy pojmem představujícím výhradně subjektivní prožitek, který lze relativně objektivně analyzovat a měřit pomocí sofistikovaných metod sociologického výzkumu, a to ať již v podobě holistického či dimenzionálně defragmentovaného pojetí.

Teoretické modely a kolektivní definice kvality života

Vedle řady individuálních definic QOL, jichž existuje nespočet, lze v dalším textu představit jen některé nejvýznamnější definice a modely, jejichž autorství patří celým vědeckým týmům či pracovištím.

Kolektivní definice QOL

Jednou z takovýchto definic je definice odborníků z Centra pro podporu zdraví University Toronto², kteří kvalitu života chápou relativně a holisticky jakožto „stupeň, v němž daná osoba využívá významné příležitosti ve svém životě". Jak tento pohled dále diskutuje Svobodová (2006): „Skutečná kvalita života u konkrétního jedince je určena významem jednotlivých domén a rozsahem, v jakém u něj dochází k jejich naplňování v reálném životě. Zdůrazňovány jsou možnosti, příležitosti a omezení, které každý člověk ve svém životě má a tyto jsou odrazem interakce mezi ním a prostředím."

Skupina pracovníků zabývající se QOL při Světové zdravotnické organizaci (tj. WHOQOL 1995) v roce 1995 definovala daný pojem ve smyslu, že jde o "individuální vnímání vlastní pozice v životě, v kontextu té kultury a v systému těch hodnot, v nichž jedinec žije. Vyjadřuje jedincův vztah k vlastním cílům, očekávaným hodnotám a zájmům..... Kvalita života vyjadřuje subjektivní ohodnocení, které se odehrává v určitém kulturním, sociálním a environmentálním kontextu..... Kvalita života není totožná s pojmy "stav zdraví", "životní spokojenost", "psychický stav" nebo "pohoda". Jde spíše o multidimenzionální pojem."

Podle Rifkina (2005: 97) definuje Evropská komise QOL jako "nehmotné aspekty života, tj. zdraví, společenské vztahy, kvalitu přírodního prostředí, existující životní podmínky a osobní blahobyt", tj. jak objektivně zjiřitelné environmentální či individuální charakteristiky, tak i charakteristiky pouze subjektivně pocíťované.

Poslední zde uvedenou "kolektivní" definicí kvality života je definice, která je používána ve Zprávách o lidském rozvoji OSN (Human Development Report OSN). Nutno však podotknout nejen to, že je velmi obecná, ale i to, že obsahově spíše než QOL odpovídá pojetí či konceptu lidského rozvoje a je

² www.utotonto.ca/qol/concepts.htm

proto použitelná především pro měření všeobecného relativního pokroku, zvláště v rozvojových zemích. Kvalita života je touto organizací definována jako (citováno v Mederly, Nováček Topercer, 2002: 90) “souhrn sociálních, ekonomických, společenských a environmentálních podmínek pro prožití dlouhého, zdravého, tvořivého života v přiměřených společenských a ekonomických podmínkách”.

Teoretické modely QOL

Mezi asi nejznámější a patrně i nejcitovanější model QOL patří *model subjektivní kvality života* vytvořený Centrem pro podporu zdraví při Univerzitě Toronto³. Jde o vícedimenzionální model, který vychází z holistického pojetí QOL, nicméně i on je strukturován do tří základních oblastí (být, někam patřit, realizovat se). V nich jsou dále rozlišovány další tři podoblasti; podobu celého modelu zachycuje tabulka č. 1.

Tabulka č. 1: Model kvality života Centra pro podporu zdraví Univerzity Toronto

1. BÝT (BEING) – osobní charakteristiky člověka	
Fyzické bytí	Zdraví, hygiena, výživa, pohyb, odívání, celkový vzhled
Psychologické bytí	Psychologické zdraví, vnímání, cítění, sebeúcta, sebekontrola
Spirituální bytí	Osobní hodnoty, přesvědčení, víra
2. PATŘIT NĚKAM (BELONGING) – spojení s konkrétním prostředím	
Fyzické napojení	Domov, škola, pracoviště, sousedství, komunita
Sociální napojení	Rodina, přátelé, spolupracovníci, sousedé (užší napojení)
Komunitní napojení	Pracovní příležitosti, odpovídající finanční příjmy, zdravotní a sociální služby, vzdělávací, rekreační možnosti a příležitosti, společenské aktivity (širší napojení)
3. REALIZOVAT SE (BECOMING) – dosahování osobních cílů; naděje a aspirace	
Praktická realizace	Domácí aktivity, placená práce, školní a zájmové aktivity, péče o zdraví, sociální začleňování
Volnočasové realizace	Relaxační aktivity podporující redukci stresu
Růstová realizace	Aktivity podporující zachování a rozvoj znalostí a dovedností, adaptace na změny

Zdroj: Vlastní úprava a zpracování podle Svobodová (2006), cit. *The quality of life model*, University Toronto, Canada, přístup z <http://www.utoronto.ca/qol/concepts.htm>.

Skutečná kvalita života konkrétního jedince je potom dána jednak subjektivně (sociálně, hodnotově a kulturně) podmíněným významem jednotlivých vymezených oblastí, jednak také mírou, v níž se jedinci daří tyto oblasti života reálně naplňovat a tím, jak toto naplňování sám opět subjektivně hodnotí. Podle tohoto modelu je pro QOL nejdůležitější *subjektivní pocit osobní pohody či nepohody* (tělesné, duševní a sociální), resp. subjektivní percepce a imaginace

³ <http://www.utoronto.ca/qol/concepts.htm>

individuální životní situace. Přitom ale objektivní environmentální životní podmínky nejsou v tomto modelu záměrně uvažovány, neboť samy o sobě žádnou kvalitu života nevytvářejí, mohou ji pouze více nebo méně významně podporovat, nebo nepodporovat. Jako příklad takovýchto vnějších podmínek lze uvést v území existující pracovní či vzdělávací příležitosti, které ale jedinec nevyužívá, nebo je nemůže využívat, nebo o nich vůbec neví, tudíž tyto skutečnosti “environmentálního” prostředí jeho kvalitu života neovlivňují.

O něco méně známým modelem kvality života je potom komplexní model QOL, který vytvořil Kováč (2004), a to na základě poměrně velkého počtu podmínek či komponent uspořádaných do tří úrovní (tabulka č. 2) a do určité míry připomínajících Maslowovu pyramidu lidských potřeb. První, jakousi bazální (všelidskou) rovinu pro prožití komplexně kvalitního života představuje dobrý fyzický stav, normální stav psychický, dětství a dospívání ve funkční rodině, vyhovující neproblematické materiální a sociální zabezpečení, nekontroverzní život a zdraví neohrožující životní prostředí a úspěšný průběh základní socializace ve vztahu k přežití individua.

Tabulka č. 2: **Model kvality života**

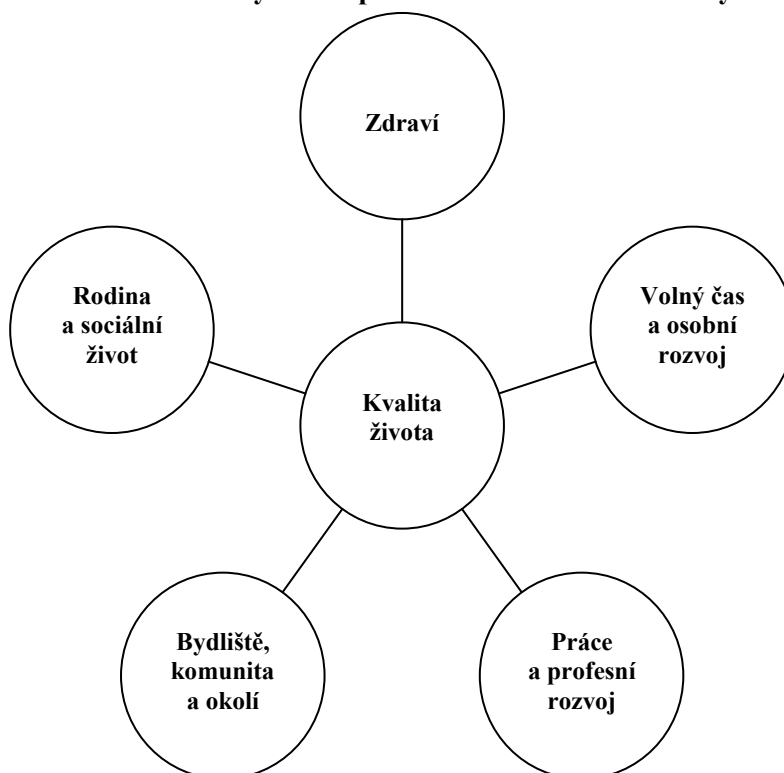
Smysl životas		
	Bezproblémové stárnutí Úroveň kultivace osobnosti Společenské uznání Podpora závislým Podpora života Univerzální altruismus	
Axiologické styly (dionýsovský, apolonský), životní styly (celibát, workoholismus), ideové styly (dogmatismus, liberalismus), kognitivní styly	Pevné zdraví Prožívání životní spokojenosti Uspokojivé sociální prostředí Úroveň společenského vývoje Přátelské prostředí Úroveň znalostí a kompetencí	Vášně (sexuální, hráčská, cestování), koníčky (sport, tvořivost), záujmy (o věci, lidi, ideje)
	Dobrá fyzický stav Normální psychický stav Vyrůstání ve funkční rodině Odpovídající materiálně sociální zabezpečení Život chránící životní prostředí Získání schopností a návyků pro přežití	

Zdroj: Upraveno dle Kováč, D. (2004): *Kultivace integrované osobnosti*. Psychologie Dnes, 2004, s. 12-14.

Druhou, jakousi civilizační (individuálně specifickou) rovinu tvoří dobré zdraví, převažující životní spokojenost, uspokojivé sociální prostředí a kvalitní interpersonální sociální vazby, stupeň rozvinutosti společnosti, kompetence, znalosti a dovednosti individua.

Třetí rovinu, jakousi elitní (kulturně duchovní) pak vytvářejí takové hodnoty a procesy, jako je altruismus, charitativní jednání, existence společenského uznání a realizace jednotlivce, vysoká míra kultivovanosti jedince a možnost bezproblémového stárnutí. Jak dále uvádí Kováč (2004: 13), model je zastřešen smyslem života jakožto průřezovým systémovým psychickým regulátorem téměř každého lidského chování a konání.

Obrázek č. 1: **Model kvality života pracovníků kanadské armády**

Zdroj: Review of Quality of Life Project Management. *Chief Review Services*, Canada 2004, převzato a upraveno podle Svobodová (2006).

Dalším z modelů QOL, na které upozorňuje i Svobodová⁴, je model používaný v rámci řízení lidských zdrojů, a to v oblasti kanadských ozbrojených sil (Strategic Plan for Quality of Life Improvements in the Canadian Forces). (Obrázek č. 1)

⁴ http://kvalitazivota.vubp.cz/prispevky/soudoba_sociologie_II_kvalita_zivota-svobodova.doc

Tento – oproti jiným – relativně zjednodušený model obsahuje pět základních oblastí, které jsou u pracovníků kanadské armády průběžně monitorovány a systematicky vyhodnocovány. V podstatě lze říci, že tento model se pragmaticky zabývá objektivně měřitelnými charakteristikami lidského života či životního způsobu, tj. zejména zdravotním stavem, pracovními podmínkami a podmínkami pro profesní rozvoj, možnostmi a způsoby trávení volného času. V neposlední řadě pak také vyhodnocuje sociální život a kvalitu sociálních vazeb, ať již v rámci rodiny, lokální či profesní komunity. Nezabývá se však již vazbou na hodnotovou orientaci lidí či na subjektivně prožívanou životní spokojenost.

Jedním z dalších zajímavých modelů, který je možné alespoň stručně představit, je model tzv. *čtyř kvalit života* představující zcela jiný, rozšířený a od všech předchozích modelů dost výrazně odlišný pohled na kvalitu života. (Tabulka č. 3).

Tabulka č. 3: **Model “čtyř kvalit života”**

	VNĚJŠÍ KVALITY	VNITŘNÍ KVALITY
Čtyři kvality života	Charakteristiky prostředí včetně společnosti	Charakteristiky individua
PŘEDPOKLADY Životní šance	VHODNOST PROSTŘEDÍ • Životní prostředí, sociální kapitál, prosperita, životní úroveň (zahrnuje ekologické, sociální, ekonomické a kulturní podmínky, které studuje ekologie, architektura, sociologie a sociálně-politické vědy)	ŽIVOTASCHOPNOST JEDINCE • Psychologický kapitál, adaptivní potenciál, zdraví, způsobilost (představuje fyzické a duševní zdraví, znalosti, schopnosti a umění života a je předmětem zájmu lékařství, psychologie a pedagogiky včetně tělovýchovy a poradenství v oblasti životního stylu)
VÝSLEDKY Životní výsledky	UŽITEČNOST ŽIVOTA • Vyšší hodnoty než přežití, transcendentální koncepce (zahrnuje vnější užitečnost člověka pro jeho blízké okolí, pro společnost a lidstvo a jeho vnitřní cenu v termínech morálního vývoje, morální dokonalosti a je tradičně předmětem zájmu filosofie)	VLASTNÍ HODNOCENÍ ŽIVOTA • Subjektivní pohoda, spokojenost, štěstí, pocit smysluplnosti (představuje pojetí kvality života, které je široce aplikováno ve vědách o člověku, v medicíně a vytváří vlastní metodologické postupy, zahrnuje hodnocení spokojenosti s jednotlivými životními oblastmi, hodnocení převažující nálady a celkové spokojenosti se životem)

Zdroj: Upraveno dle VEENHOVEN, R. (2000): *The Four Quality of Life*. Ordering Concepts and Measures of the Good Life. *Journal of Happiness Studies*, 1: p. 1-39.

Na základě uvedených a popsáných modelů lze učinit několik závěrů. Zcela zřejmá a nezpochybnitelná je *dualita, resp. minimálně základní dvojdimenzionálnost problematiky QOL*. Hlavní zkoumanou a preferovanou dimenzí je dnes dimenze subjektivně psychologická, zabývající se tím, jak lidé svůj život prožívají. Druhou zkoumanou dimenzí je pak dimenze objektivně prostorová, analyzující zejména podmínky, v nichž lidé svůj život žijí. Nicméně je třeba

v této souvislosti poznamenat, že zejména v posledním období není objektivní přístup vždy striktně oddělován od přístupu subjektivního; často se lze totiž setkat i s tím, že ve výzkumech jsou propojovány objektivní podmínky života s jejich subjektivním nebo sociálně psychologicky podmíněným hodnocením. Jak k tomu podotýká Galloway (2006: 33-34) “Dohromady vzato, dnešní rozsáhlá ekonomická literatura zabývající se subjektivním well-being přesvědčivě demonstrovala důležité asociace mezi tím, jak jedinci popisují svoji úroveň uspokojení a pozorovatelnými charakteristikami jejich osoby a společnosti, ve které žijí.”

Nepochybně významně k zmíněné a přetrvávající neujasněnosti obsahu pojmu QOL, resp. k neexistenci jednotné definice může přispívat i *různé, např. i kulturně podmíněné chápání termínu “kvalita”*. Zatímco vědecká či odborná literatura obvykle chápe tento pojem jako určitou vlastnost, která může být spojována jak s pozitivními, tak i s negativními hodnoceními, neodborná veřejnost zpravidla chápe kvalitu jako něco, co je výhradně pozitivní.

Dále je také z celého předchozího textu zřejmá snaha odborné veřejnosti o přesnější definování a vymezení obsahu pojmu QOL. I přes tuto snahu však v této oblasti dále panuje *nejednotnost a nejednoznačnost*, neboť pro naprostou většinu uživatelů se daný pojem pohybuje někde mezi pojmem životní úroveň (objektivně měřitelná veličina, pojem užívaný v politice, ekonomii, geografii) a pojmem spokojenost (subjektivně prožívaný pocit, pojem nejčastěji užívaný v medicíně, sociologii a psychologii).

K obdobnému závěru de facto docházejí i Maříková, Petrussek, Vodáková a kol. (1996: 557), kteří problematiku QOL shrnují následovně: „Kvalita života je posuzována především podle indikátorů životního prostředí, ukazatelů zdraví a nemoci, úrovně bydlení a rekreace, mezilidských vztahů, volného času, sociálních i technologických charakteristik práce, možností podílet se na řízení společnosti, podle osobní i kolektivní bezpečnosti, sociálních jistot a občanských svobod. Stále větší význam mají indikátory odvozené z řešení globálních problémů, zejména vyjadřujících ekologické stránky života. Některá pojetí kladou důraz na subjektivní hodnocení (spokojenost jednotlivce se svým životem); v rámci tzv. hnutí sociálních ukazatelů se však naopak projevuje snaha nalézat objektivnější kritéria. Kvalita života je studována buď jako souhrn dílčích „kvalit“ jednotlivých stránek a složek života, nebo holisticky jako celek s vlastní strukturou a významem. Mnohdy je zcela redukována na zjišťování úrovně spokojenosti s daným stavem.“

Nové koncepty výzkumu QOL v ekonomii

Do oblasti ekonomie a zejména do makroekonomie vstoupil koncept kvality života (v podobě celkové životní spokojenosti, resp. subjektivního pocitu štěstí) zhruba v 70. letech minulého století, kdy poprvé byla nastíněna otázka, jaký je

vztah mezi objektivním ekonomickým blahobytem měřeným vytvořeným HDP na hlavu a subjektivně vnímaným štěstím, a to jak na úrovni jednotlivých zemí, tak i na úrovni jednotlivců (na níž byl ukazatel HDP nahrazen ukazateli příjmu a materiálního zabezpečení). Zároveň byla v těchto letech také poprvé nastíněna i otázka, zda *více je vždy lépe*, otázka platnosti motivací poněkud triviálního, ale maximálně racionálního spotřebitele typu *homo oeconomicus* snažícího se o dosažení maximálního užitku, resp., jak uvádí i Mlčoch (2007), otázka, zda současné motivace ekonomického chování lidí nejsou utvářeny primárně spíše mezerou (tj. silně pocíťovaným rozdílem) mezi jejich aspiracemi a skutečnou mírou naplnění těchto aspirací a sekundárně i poměřováním pracnosti, resp. náročnosti jejich dosažení. Podle citovaného autora je možné a pravděpodobné, že s růstem příjmu a vlastního materiálního zabezpečení hledají lidé nové tržní produkty a nová potěšení proto, aby si udrželi tutéž hladinu a pocit uspokojení, čehož ale – “kupodivu” – ne vždy dosahují.

Tyto prvotní i upravované představy o zjednodušeně popsané spojitosti ekonomických charakteristik a subjektivní kvality života vycházejí z neoklasického paradigmatu ekonomie, který byl nicméně v 90. letech silně kritizován a nahrazen např. představami A. Etzioniho (1995, citace dle Patermann 2008) v rámci behaviorální ekonomie či ještě dále jdoucího interdisciplinárního oboru neuroekonomie; neoklasické paradigma ekonomie bylo také popřeno řadou empirických výzkumů. Mezi jejich nejzajímavější výstupy, které uvádí Mlčoch (2007), patří z hlediska mezinárodního srovnání ta skutečnost, že obyvatelé chudých či chudších zemí nejsou vždy méně šťastní než obyvatelé zemí bohatých; z vývojového hlediska se pak *subjektivní kvalita života*, tj. ve výzkumech subjektivně deklarovaný *pocit štěstí* významně liší z hlediska současného nárůstu HDP, a to pokud jde o země rozvojové a vyspělé. “Pro chudé země je vzestup HDP, a tím spíše HDP per capita pozitivně korelován s růstem subjektivně pocíťovaného štěstí; některé studie přímo kvantifikují “bod zlomu”. (Kenny 1999). Ať už je tímto bodem zlomu přesně roční příjem 8000 USD na hlavu a rok či nikoli, pro skupinu bohatých zemí sdružených v OECD platí, že růst HDP již není spojen s růstem subjektivně pocíťovaného štěstí. Přestože v některých zemích se po 2. světové válce úroveň důchodů a životní standard zvýšily o desítky procent, na škále subjektivně hodnoceného štěstí se nic nezměnilo, ba existují země a časové úseky, kdy vývoj na ose “štěstí-bohatství” jde úplně protikladným směrem.” Empirie tak dokládá paradox, že v mnoha vyspělých zemích jsou dnes jejich obyvatelé stejně šťastní, jako byli před padesáti či více lety.

Obdobnou myšlenku, nikoliv v makroregionálních, ale spíše v sociologicko-ekonomických souvislostech lze najít i v pracích zabývajících se existencí a výzkumem tzv. *mezní hodnoty peněz*, *mezního užitku bohatství* či *mezního užitku (z) příjmu*, např. Hasal (2009), Dunn, Laham (2006). V těchto pracích

bylo diskutováno a prokázáno jednak to, že bohatí a velmi bohatí lidé jsou sice spokojenější než lidé chudí či velmi chudí, jednak ale i to, že závislost mezi majetkem, penězi a štěstím není ani nijak zvlášť silná, ani přímo úměrná, tj. že peníze samy o sobě nemohou zajistit pocit životní spokojenosti či štěstí. Výsledkem pak bylo zkonstruování teoretické představy a určitého vysvětlení (opět korespondujícího s Maslowovou pyramidou lidských potřeb) pomocí jakéhosi mezního užitku bohatství či příjmu v podobě tzv. *vanity point* (vanity = marnivost, marnotratnost, ješitnost, domýšlivost). Po dosažení tohoto, pro každou sociální vrstvu, sociální skupinu i jedince odlišného bodu bohatství, resp. miry spotřeby, kterou si chtějí a zároveň mohou dovolit, klesá pro ně následně význam a hodnota peněz. Lidé, kteří již překonali svůj *vanity point* a de facto uspokojují všechny své potřeby obvyklé a odpovídající jejich sociálnímu postavení, se začínají realizovat v takových oblastech, jako je např. sponzorství, charita, mecenášství apod.

Velmi blízko k dané problematice má i koncept tzv. *hrubého národního štěstí* (Gross National Happiness, dále GNH), jež je – v psychologicko-filosoficko-ekonomické rovině jakýmsi návrhem či možností budoucího směřování lidské společnosti. Pojem vytvořil v roce 1972 bhútánský král Džigme Singye Wangchuck s tím, že jeho země by se měla rozvíjet nejen ekonomicky, ale především i v oblasti kultury, tj. duchovně, a logicky ve spojitosti se zde tradičním buddhismem. Prioritou neměla být maximalizace hmotného blahobytu, ale takový ekonomický rozvoj, jež by vedl ke štěstí obyvatel této země. Hlavními charakteristikami či pilíři takového rozvoje měly být: spravedlivý a udržitelný socioekonomický rozvoj, podpora a kultivace kulturních hodnot, ochrana životního prostředí a zabezpečení dobré a spravedlivé vlády. Blíže viz i práce Davaadorj (2009) nebo Priesner (1999).

Koncept GNH⁵ je v Bhútánu prosazován již čtvrtou dekádu a dokonce i tamější Centrum bhútánských studií (Center for Bhutan Studies) pořádá pravidelně od roku 2004 mezinárodní konference věnované této tématice; příspěvky jsou zpřístupněny na stránkách tohoto centra⁶. Kromě toho, že daný koncept ekonomického rozvoje lze celkově charakterizovat jeho “rozumnou umírněností”, lze jej označit i jako “zelený” (ochrana životního prostředí, přírodních zdrojů a krajiny), jako levicový (sociální spravedlnost, solidarita, rovnoprávnost a rovnost šancí, důraz na rodinu), ale i jako pravicový (odpovědnost za sebe i vlastní zemi, za vlastní seberealizaci a budoucnost), v důsledku čehož jej lze označit i jakožto koncept holistický. (Hasal 2009) V každém případě se však již zdá být jisté (samozřejmě že i díky specifickým podmínkám v dané zemi), že tento koncept svým způsobem předběhl dobu,

⁵ <http://grossnationalhappiness.com/>

⁶ <http://bhutanstudies.org.bt>

neboť ve vyspělých zemích se problematika vztahu ekonomie a štěstí, resp. ekonomie a subjektivně prožívané kvality života začíná výrazněji prosazovat až s počátkem 21. století.

Pro posledních zhruba patnáct let je pak příznačné, že se výrazně rozrostl počet prací zabývajících se lidským štěstím, že se jako vědní disciplína konstitovala *věda o štěstí* (science of happiness), resp. i *ekonomie štěstí* (economics of happiness) jakožto speciální disciplína v rámci ekonomických věd.

Protože problematika ekonomických teorií, ale i ekonomických a neekonomických motivací v rámci či v kontextu obecné psychologické teorie motivace je daleko složitější, než se zdá (a také proto, že autorka není profesí ani ekonomkou, ani psycholožkou), lze na tomto místě jen odkázat na povolanejší autory, skromně zde citované.

Závěrečné shrnutí

V současné době je již překonáno i v odborné literatuře v podstatě nejčastěji zmiňované základní dvojdimenzionální pojetí QOL; do budoucna je proto třeba uvažovat o tom, že výzkum QOL bude vhodné provádět paralelně možná až ve čtyřech dimenzích, tak jak je znázorňuje schema v tabulce č. 4.

V tomto navrhovaném čtyřdimenzionálním modelu jsou brány v úvahu jednak *dimenze konkrétních podmínek a konkrétních výsledků života*, jednak i *dimenze vnějšího a vnitřního pohledu* jakožto způsobu hodnocení individua. V podstatě by tedy vždy při výzkumu QOL mělo být analyzováno jak vnější, tak i vnitřní prostředí jedince či sociální skupiny, vyhodnoceny by měly být jak podmínky, tak i dosažené výsledky či přínosy.

Konkrétními vnějšími podmínkami jsou chápány nejrůznější objektivní předpoklady, životní šance, ekonomické, kulturní, přírodní a jiné zdroje, hmotné i nehmotné struktury či obecně řečeno regionálně odlišné “startovní pozice”, kterými disponuje dané, jedincem obývané prostředí a určitá společnost. Jedinec tyto podmínky může a nemusí využívat, může a nemusí o nich vědět a může je i jinak individuálně vnímat a hodnotit.

Stávající koncept kvality života předpokládá a připouští, že vnější – sociální a fyzické – prostředí neovlivňuje život jednotlivců stejným, ať již přímým nebo nepřímým způsobem, ale že významným “převodníkem” těchto vlivů je již zmíněný individuálně a subjektivně podmíněný *proces vnímání*. Na tento proces pak jak na úrovni jednotlivců, tak i na úrovni sociálních skupin zpravidla působí i *kulturní a hodnotový relativismus*, který podmiňuje *odlišný typ prožívání, hodnocení, ale i využívání shodných objektivních životních podmínek* různými jedinci či sociálními skupinami. Při výzkumu kvality života tedy nemusí jít jen o to, jaké “životní zdroje” mají jedinci či skupiny jedinců

k dispozici, ale i o to, jaké mají potřeby a preference, zda dané zdroje využívají, s jakou intenzitou, jakým způsobem apod.

Důležitým mezičlánkem mezi jedincem a společností, resp. jedincem a konkrétními vnějšími životními podmínkami jsou sociální skupiny, jejichž úlohu a vliv i v kontextu QOL zkoumá kulturní antropologie, sociální ekologie či sociální psychologie. Na základě existujících skupinových představ a skupinových mentalit totiž vnímání objektivních životních podmínek může být zkresleno např. na principu *“positivity bias”*, tj. na principu přebírání a internalizování pozitivních hodnocení lidí, s nimiž jedinec přichází do kontaktu, protože se to od něj v podstatě očekává a takovýto náhled (chování, vidění a hodnocení světa) je součástí platných sociálních norem. Obdobný mechanismus může samozřejmě platit i v případě negativistických hodnocení.

Tabulka č. 4: **Pole působnosti jednotlivých vědních oborů při zkoumání QOL**

DIMENZE QOL	Vnější dimenze	Vnitřní dimenze
Konkrétní podmínky	<p>Ekonomické, ekologické, sociální a kulturní podmínky životního prostředí v dané společnosti a v daném regionu. <i>Vhodnost prostředí pro život.</i> Obory: ekonomie, ekologie, sociologie, politologie, historie, architektura, kulturologie, geografie aj.</p>	<p>Geneticky podmíněné fyzické a duševní předpoklady individua pro prožití určitého života. Získané předpoklady individua, tj. aktuální zdravotní stav, humánní kapitál (znalosti, schopnosti, dovednosti), sociální inteligence, morálně volní vlastnosti aj. <i>Životaschopnost jedince.</i> Obory: antropologie, lékařství, genetika, psychologie, pedagogika, etika, aj.</p>
Dosažené výsledky	<p>Vnější hodnocení užitečnosti (a přesahů) člověka, hodnocení významu jeho života pro společnost či společenství. <i>Společenská potřebnost, cena života, hodnota a ohodnocení člověka.</i> Obory: filosofie, etika, ideologie.</p>	<p>Vlastní hodnocení dosažených životních cílů, osobní užitečnosti, osobních přínosů, smysluplnosti a utváření vlastního života (zanechání určitého “otisku” či “stopy”, pokračování rodu apod.). <i>Sebereflexe v kontextu vnějších a vnitřních podmínek, subjective well-being.</i> Obory: psychologie, sociální psychologie, sociologie.</p>

Zdroj: Vlastní návrh a konstrukce

Sociální geografie by se v rámci svých možností a tradic měla zabývat faktory, které ovlivňují *regionální rozdíly v objektivní QOL*. Mezi takové faktory, které zmiňuje ve své práci i Murgaš (2008), patří jak faktory endogenní (makropoloha území, relativní geografická poloha, sídelní struktura, humánní kapitál, znalostní a informační úroveň společnosti, konkurenceschopnost území, kvalifikace pracovní síly, inovační potenciál, odvětvová struktura a specializace aj.), tak i faktory exogenní, přicházející a ovlivňující určité území

zvnějšku. Ve vztahu ke QOL jimi mohou být jak obecné civilizační změny, technologická, kulturní, ale i ekonomická či institucionální globalizace, kooperace, ale i konkureční tlaky přicházející z jiných regionů.

Kromě toho by pak sociální geografie také – ve spolupráci s obecnou a regionální sociologií, kulturologií, kulturní antropologií, sociální psychologií, historickou a kulturní geografii či ekonomii – mohla přispět i k zodpovězení některých dalších zkoumaných a v práci naznačených témat. Mohla by se např. pokusit vyslovit k příčinám regionálních rozdílů v subjektivně prožívané QOL, k charakteru vazeb mezi objektivními životními podmínkami a jejich subjektivním vnímáním, ale také k metodice výzkumu fenoménu subjective well-being z prostorového hlediska.

Konkrétními vnitřními podmínkami jsou potom chápány nejrůznější, opět objektivní, vrozené nebo i získané předpoklady pro prožití různě kvalitního života a pro uplatnění se jedince ve společnosti. Mezi získané předpoklady tak může např. patřit naučený způsob sebereflexe, tj. vidění a hodnocení sebe sama, morálně volní vlastnosti, sociální inteligence, schopnost empatie apod. Z vědních disciplín se těmito oblastmi zabývá zejména psychologie, antropologie a medicína (genetika), etika i pedagogika.

Společností, tj. z vnějšku hodnocené výsledky života jedince představují zejména problematiku vztahu společnosti k jednotlivcům a jejich ohodnocení a jsou doménou filosofie a etiky, popř. spadají do oblasti ideologie.

Hodnocení a reflexe utváření, prožívání a výsledků vlastního života jedincem samotným (tj. subjective QOL, subjective well-being) se velmi úzce váže k hodnotovým orientacím, k individuálně či skupinově se lišícím potřebám a k jejich uspokojování v duchu principů Maslowovy pyramidy lidských potřeb. Tradičním oborem věnujícím se této oblasti je obecná a sociální psychologie a sociologie.

Přestože si tento příspěvek nekladl za cíl vyřešit teoretické a metodologické problémy vztahující se k pojmu kvality života (ať již z hlediska operacionalizace či měření QOL), ale pouze představit širokou škálu pohledů a z nich vycházejících přístupů a modelů vážících se k této problematice, lze si v samém závěru položit několik obecnějších otázek a pokusit se i na ně odpovědět.

Je např. otázkou, zda vůbec lze vytvořit obecný (tj. integrovaný) model kvality života, který by propojoval pohledy jednotlivých participujících disciplín. Vzhledem k tomu, že jednak stále neexistuje jednotná definice QOL, ale zejména vzhledem k tomu, že se tento pojem stává stále oblíbenějším, módnějším a v souvislosti s tím i nejednoznačnějším a vágnějším, popř. také v souvislosti s tím, že dochází k neustálému rozšiřování spektra témat

zkoumaných sociálními vědami, se zdá, že do budoucna se bude obsah pojmu kvality života – jak ve vědomí lidí, tak i ve vědomí výzkumníků – nadále proměňovat a že – možná, jednou – přestane být jednotná definice a universální model QOL dokonce i hledán.

V souvislosti s modelem „čtyř kvalit života“ uvedeným v tabulce č. 3 se lze domnívat, že sice jde o komplexní a jasně strukturovaný pohled na danou problematiku, zároveň jde ale možná i o „důkaz“ jednopohledové neuchopitelnosti tematiky QOL, tj. důkaz již uvedeného. Přínosem však může být možnost kombinovat různé komplementární pohledy (tj. vnější a vnitřní prostředí ve smyslu předpokladů pro vytvoření určité individuální QOL; společenská reflexe a sebereflexe způsobu a výsledků prožívaného či prožitého života).

Z hlediska vývoje lze předpokládat, že problematika kvality života bude v kontextu modernizace společnosti a společenského vývoje čím dál tím úžeji souviset s problematikou hodnotových orientací (Maslowovou pyramidou lidských potřeb, konkrétně s potřebou seberealizace), a tudíž bude podchytilitelná zejména sociálně psychologicky, popř. regionálně sociologicky. Lze předpokládat, že koncept a zkoumání kvality života bude – minimálně na poli sociologie – stále více spojován právě se sebehodnocením jedinců z hlediska saturevané potřeby seberealizace, resp. z hlediska životní spokojenosti a naplňování zvoleného smyslu života (model D. Kováče z roku 2004).

Jestliže se autorka přiklání k chápání kvality života jakožto *reflexe objektivních environmentálních podmínek a sebereflexe člověka – v kontextu kulturních, hodnotových, sociálních a prostorových systémů a ve vztahu k individuálním motivacím, schopnostem, cílům a očekáváním*, lze snad celý příspěvek zakončit filosofickou nadčasovou ideou Marca Aurelia, a to, že nakonec stejně „*náš život je tím, co z něj udělají naše myšlenky.*“

RNDr. Eva Heřmanová, Ph.D., odborná asistentka Katedry demografie Fakulty informatiky a statistiky Vysoké školy ekonomické v Praze. Vedle tematiky QOL, jež byla i ústředním tématem její disertační doktorské práce, se zabývá problematikou regionální sociologie, regionální analýzy, lokální a regionální kultury, kulturní geografie, datovými zdroji a informačními systémy v kultuře.

LITERATURA

- DAVAADORI, A. 2009: Economic of Happiness: Bhutan's Vision of Development and its Challenges to Europe. BP, Institut ekonomických studií, FSV UK, Praha, 52 s.
- DRAGOMIRECKÁ, E. – ŠKODA, C., 1997: Kvalita života: Vymezení, definice a historický vývoj pojmu v sociální psychiatrii. In: Česká a slovenská psychiatrie (časopis psychiatrické společnosti), roč. 93, č. 2, s. 102-108.

- DUNN, E. W. – LAHAM, S. A., 2006: Affective forecasting: A user's guide to emotional time travel. In: Forgas, J. (ed.): *Hearts and Minds: Affective Influences on Social Cognition and Behavior*. New York: Psychology Press.
- ETZIONI, A., 1995: *Morální dimenze ekonomiky*. Praha: Victoria Publishing, 243 s.
- FRANCOVÁ, T., 2007: Networking a kvalita života. In: *Svět práce a kvalita života v globalizované ekonomice – Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké conference 13. – 14. 9. 2007*. CD ROM, VŠE Praha.
- GALBRAITH, J. K., 1967: *Společnost hojnosti*. Praha: Svoboda, 335 s.
- GALLOWAY, S., 2006: A literature Review. In: Bell, D. – Galloway, S. – Hamilton, Ch. – Scullion, A.: *Well-being and Quality of Life: Measuring the Benefits of Culture and Sport: A Literature Review and Thinkpiece*. Edinburgh: Scottish Executive, p. 4-97, (on line), www.scotland.gov.uk
- GIDDENS, A., 1984: *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge, pp. 332.
- HAMPLOVÁ, D., 2006: Životní spokojenost, štěstí a rodinný stav v 21 evropských zemích. In: *Sociologický časopis*, roč. 42, č. 1, s. 35-55.
- HASAL, P., 2009: Hrubé národní štěstí jako alternativa budoucího filosoficko-ekonomického uvažování lidstva. DP, Czech Management Institute Praha, Jindřichův Hradec, 76 s.
- HNILICOVÁ, H., 2005: Kvalita života a její význam pro medicínu a zdravotnictví. In: Payne, J. a kol.: *Kvalita života a zdraví*, Praha: Triton, 629 s.
- KENNY, Ch., 1999: Does Growth Cause Happiness, or Does Happiness Cause Growth? *Kyklos*, vol. 52, Fasc. 1, pp. 3-26.
- KOVÁČ, D., 2004: Kultivace integrované osobnosti. In: *Psychologie Dnes*, s. 12-14.
- MARÍKOVÁ, H. – PETRUSEK, M. – VODÁKOVÁ, A. a kol., 1996: *Velký sociologický slovník*, díl 1, A-O. Praha: Karolinum, 747 s.
- MEDERLY, P. – NOVÁČEK, P. – TOPERCER, J., 2002: Regionální aspekty kvality života v České republice. In: Končelík, J. – Kopplová, B. – Prázová, I. (eds.): *Konsolidace vládnutí a podnikání v České republice a v Evropské unii II (sborník ze stejnojmenné konference konané ve dnech 31.10.-2.11.2002)*. Sociologie, prognostika a správa. Praha: Média, Matfyzpress, s. 89-96.
- MLČOCH, L., 2007: Ekonomie a štěstí: Proč více někdy není lépe. In: *Politická ekonomie*, č. 2, s. 147-163.
- PATERMANN, J., 2008: Kritika koncepce člověka jako homo oeconomicus je na místě. *Britské listy*. Přístup z <http://blisty.cz/art/39446.html>, 9.7.2011.
- POTŮČEK, M. a kol., 2002: *Průvodce krajinou priorit pro Českou republiku*. Praha: Universita Karlova, Fakulta sociálních věd, CESES, Guttenberg, 686 s.
- PRIESNER, S., 1999: Gross National Happiness – Bhutan's Vision of Development and its Challenges, *Gross National Happiness – A Set of Discussion Papers*, pp. 23-29.
- RIESMAN, D., 1968: *Osamělý dav*. Praha, 181 s.
- RIFKIN, J., 2005: *Evropský sen*. Praha: Evropský literární klub, 423 s.
- SVOBODOVÁ, L., 2006: Kvalita pracovního života – změny ve světě práce, modely, indikátory. In: *Aktuálně otázky bezpečnosti práce – XIX. mezinárodní odborná*

- konference. 25. – 27.10. 2006, Stará Lesná, Slovenská republika, přístup z http://kvalitazivota.vubp.cz/prispevky/sbornik_kvalita_pracovniho_zivota.doc
- THORNDIKE, E. L., 1935: The Psychology of Wants, Interests and Attitudes. New York: Appleton-Century Co., p. 301.
- VADUROVÁ, H. – MÜHLPACHR, P., 2005: Kvalita života. Teoretická a metodologická východiska. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, 143 s.
- VEENHOVEN, R., 2000: The Four Quality of Life. Ordering Concepts and Measures of the Good Life. In: Journal of Happiness Studies, 1: pp. 1-39.
- WHOQOL, 1995: The World Health Organization Quality of Life Assessment. Position Paper From the World Health Organization, Social Science and Medicine, Vol. 41, No. 10, pp. 1403-1409.
- WOOD-DAUPHINE, S., 1999: Assessing quality of life in clinical research: from where have we come and where we are going? In: Journal of Epidemiology, pp. 355-363.

Internetové zdroje

- www.utotonto.ca/qol/concepts.htm
<http://grossnationalhappiness.com/>
<http://bhutanstudies.org.bt>